

A hún és hiungnu népek azonossága.

Írta: Dr. Szász Béla.

A hunok eredetével időről időre a magyar kutatók is foglalkoznak, de irodalmunkban olyan alapvető tanulmányok, mint a Hirthe, Kiesslingé és Inostrancévé – leszámítva a hún szavak nyelvészeti taglalását -, nem jelentek meg. Hiányzik a hunok és Attila történetének a mai kor színvonalán álló feldolgozása is. Ebből a szempontból nézve az a vita, amely a hún eredet-kérdésről nemrégiben két folyóiratunkban lefolyt, sem szolgáltatott új anyagot, vagy szempontokat.¹

Az azonosság kérdését Deguignestől Inostrancevig igen sokan tárgyalták s az idevonatkozó irodalmat az utóbbi – sajnálatosképpen csak orosz nyelven megjelent – munkája tartalmazza. Ennek dacára hiányzik az összefoglalás és a különböző szempontok egyeztetése.

Véleményünk szerint tisztázni kell, hogy

1. a hím nyelv hova, mely nyelvcsaládba sorozható be,
2. részletesen fel kell deríteni a hunok őstörténetét egészen a népvándorlás kezdetéig,
3. vizsgálni kell azokat az adatokat, amelyek a hiungnubún azonosságot igazolhatják, mégpedig:
  - a) a két nyelv azonossága tekintetében,
  - b) földrajzi elhelyezkedésük révén,
  - c) kínai forrásadatok megvilágításában, végül
  - d) ki kell nyomozni, hogy a hiungnu és a hún népek szokásaiban, intézményeiben, vannak-e oly nyomok, amelyek az azonosítást támogatnák.

Csak ha mindezekre a kérdésekre megnyugtató feleletet

¹ Mészáros Gyula: Az első hún nyelvemlék. Népünk és nyelvünk 8. évf. 1936. p. 1-12. – ü.ő.: Hunok és magyarok. U.o. p. 97-109. – Moros Ella (Mészáros és Moór): Bendegúz „leveske”. U.o. 9. évf. 1937. p. 102-103. – Moór Elemér: Hiung-nuk és hunok. U.o. p.177-193. Ez utóbbi cikkhez Mészáros észrevételei. Mészáros: „Leveskétől” az „Üveggyöngyig”. U. o. – Németh Gyula válaszai: Mundzuk-Bendeguz. Magyar Nyelv, 33. évf. 1937, p. 216-221. és A hiung-nuktól az oszmánli nyelvtanig. U.o. p. 323-329.

tudunk adni, dönthetünk ebben a nagyfontosságú kérdésben. Meg kell jegyeznünk, hogy a kérdéskomplexum belevág az ókori történész, a klasszikafileológus, a bizantinológus, iránista, turkológus és a sinológus tárgykörébe egyaránt s mivel ily sokoldalúan képzett szakember nincsen, a tudományos munkák alkalmazására mindenki rászorul és csak akkor lehet lezárni véglegesen a vitát, ha kételyek semilyen irányban sem lesznek. Mindaddig, amíg a forrásanyag jórésze nehezen megközelíthető és éppen a kutatók egyoldalúsága folytán nehezen ellenőrizhető, a tudományos élet mindig ki lesz téve vakmerő és szerencsére könnyen megcáfolható feltevéseknek.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a hún eredet-probléma nem magyar történeti, hanem világtörténeti kérdés, tehát eldöntésénél a magyarság eredetének kérdése tekintetében elfoglalt szempontok nem irányadók s mindazokat az innen adva levő elfogultságokat, amelyek sajnos oly gyakran befolyásolják az állásfoglalást, a kapukon kívül kell hagyni.

I. Hún nyelv.

A hún nyelv hovatarozandóságának megállapításánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy egyetlen hún felirat, vagy mondat sem maradt ránk,² úgyhogy javarészt hún nevek és egypár szó elemzésére vagyunk utalva. E nevek egy részét főleg német tudósok a gót nyelvűhöz közelezték megfejteni. Ez a felfogás, bár nem általánosan elfogadottan még ma is fennáll és a magyar szakkörök egy részébe is visszhangra talált.³ Gót eredetűnek vették a hún uralkodóház következő tagjainak a nevét: Attila, Mundzuk, Uptaly Ruga, Giesm és Laudaricus.

Aki ókori történettel foglalkozott, tisztában van azzal, hogy mind a görög, mind a római írók mily goromba elírással adják vissza olykor a barbár neveket. Ez különösen szembe-tűnő a germán, arméniai, parthus, perzsa neveknél, ahol íróink bemondásait ellenőrizhetjük. Nem volt más a helyzet a hún nevekre nézve sem, sőt a rövidebb ideig tartó érintkezés és a hunok nem árja volta miatt még súlyosabb névrontásokkal kell számolnunk. Végül pedig, amit a szerző jóhiszeműen és korrektül adott vissza, elrontotta a félig képzett kom-

² Mészáros előbb idézett cikkében foglalt felirat „felfedezése” nem állja ki a komoly kritikát. Az általa tárgyalt felirat hún-volta egyáltalán nincsen bizonyítva, de ettől függetlenül a megfejtés módja is kalandos és erőltetett.

³ Alföldi András: Attila. (Menschen, die Geschichte machten. Bd I. Wien: Seidel 1931. p. 229-234.)

pilátor és a kéziratmásoló. A névelemzéseknél tehát, hacsak nem akarjuk a tudomány komolyságát veszélyeztetni, ne feledjük el, hogy a formailag legjobb filológiai megfejtés is lehet értelmetlen és téves, ha a nyelvész csak papírról oldotta meg a feladatát.

Annak, hogy a hún uralkodóház tagjai gót nevet viseltek volna, megvan az a belső valószínűtlensége, hogy ily idegen névhasználat csak akkor tételezhető fel, ha a hunok, vagy legalább is uralkodóházuk elgótosodott volna. Ily feltevésre forrásaink azonban nem jogosítanak fel s mindazok a kísérletek, amelyek egy ilyen gótosodást bizonyítani törekedtek, levegőbe épültek és erőltetésük csak germán nacionalista elfogultsággal magyarázható.⁴ Kiegészítőleg talán fel lehetne hozni azt, hogy a szóbanforgó hún nevek azért oly germános csengésűek, mert a görög és római írók germán közvetítő segítségével jutottak hozzá. Ezt a feltevést azonban el kell utasítanunk, mert hiszen a hunok és mindkét római birodalom közt oly szoros diplomáciai és kereskedelmi érintkezés állott fenn, annyi hún zsoldos állott római szolgálatban, a hún hadak annyiszor fordultak meg római területen, hogy a hunoknak és rómaiaknak egyáltalán nem volt szükségük ily gót közvetítésre.

Vámbéry Árminnak⁵ és Németh Gyulának⁶ több filológiaiilag korrekt magyarázattal sikerült a ránk maradt hún tulajdonnevek javarészét a török nyelvek segítségével megfejteni. Anélkül, hogy részletekbe belemennénk, itt csak utalunk két kitűnő turkológusunk megállapításaira.

Attila apjának, Mundzuknak Mundzsuk volt a neve, melynek megfejtése: Üveggyöngy.⁷ Bleda nevét Vámbéry büliüt – felhő szóból származtatja.⁸ Ismeretes, hogy Attila nagybátyjának, Ruának a nevét Mommsen⁹ a német Rugó szó kicsinyített formájaként¹² Rugilának rekonstruálta. Nincsen azonban

⁴ Legutóbb sajnálatosképpen épen Alföldi id. tanulmányában találunk meg ennek a felfogásnak a nyomait.

⁵ A magyarok eredete. Bp.: Akadémia 1882. VIII, 705. p.

⁶ A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp.: Akadémia 1930. 351. p.

⁷ Németh i. m. p. 100-101., továbbá jegyzetben levő cikke.

⁸ I. m. p. 41.

⁹ Chron. min. vol. I. p. 659, 587 és 661, 589.

¹⁰ Feltűnő ez a szegényes invenció! Ezek szerint a gótok minden hún uralkodót szerettek? Az egyiket Rugócskának, a másikat Atyácskának nevezték s ezután a királyoknak is, a népnek is annyira megtetszett, hogy ezentúl a gót becenevet használták? Oly nagy tekintéllyel szemben azután, mint amilyen Mommsen, Németh Gyula sem mer szembeszállni. (I. m. p. 132.) t

semmi okunk arra, hogy Priskos¹¹ *Povag* névformájának a helyességében kételkedjünk, ezt a névalakot pedig Földes¹³ a mordvin *rav, ravo*== tenger szóval hozza kapcsolatba. Priskos *Ωηβαρσιος*-sa. Németh szerint nem más, mint Ai-bars és több paralellumot is tud felhozni e név használatának a bizonyítására, mert mint itt a név jelentése Hold-párduc, úgy más török neveknél is találkozunk hasonló értelmű és tulajdonnévül szolgáló, mai fülnek kissé szokatlan szavakkal.¹⁴ Oktár neve az okta, nyilván szóból származik és értelme „Nyilas”¹⁵ Emnedzur = emenedur = fáradozó,¹⁸ Attila kisebb fia, Ellák = Ilek, ilig = fejedelem, Dengizik tángiz = déli meleg szél,¹⁷ Ernach-Irnäk (a bolgár fejedelmi lajstrom Irnik-je) = Gyermek,¹⁸ Ata-kám = atyásamán, Eskám=társ, vagy barát-samán,¹⁹ Basik = alacsony, zömök, Berikh = adomány, ajándék, Edecon = edik-kün = szerencsés nap, Ghiesm=jism = villám, Khelkhal = kalkal, kalkaul == felemelkedő, Kharaton = feketeszínű, feketeruhás, Kuridakh = kurudagh = pusztahegy, Kursikh = kurszak = eredet, születés, Mundo = mundu, mündü = lándzsa, kopja, Skottas = sokot, sugat = ajándék, Uldes, Uldin = juluz= csillag, Onegesius = onigis = hatalmas, nagyszavú.²⁰ E nevekhez hozzá lehet még venni a következő szavakat: kamosz = kimis, akatziroi = agacs-iri = erdei nép.²¹

E nagyszámú névmagyarázatból, amelyek mind arra mutatnak, hogy az európai hunok török nép voltak, visszaható következtetést is lehet levonni. A dinasztia minden egyes tagjának nevét sikerült a törökből megfejteni, tehát azokat is, amelyeket egyesek gót eredetűeknek tartottak. Ebből következik azután az is, hogy még ha egy, a Vámbéryéhoz és Némethéhez hasonlóan korrekt germán szófejtést is sikerülne produkálni, ha az filológiailag elfogadható is, még sem tekinthető helyesnek, mert egy töröknyelvű népnél önmagától értetődőleg a törökös megoldás a helyes. Ha egy névsorban Nagy,

¹⁰ Frg. 1. – FHG IV. p. 71-72.

¹³ Ethnográfia. 1890. p. 186.

¹⁴ I. m. p. 132.

¹⁵ Vámbéry p. 47-48.

¹⁶ Vámbéry p. 43.

¹⁷ Németh p. 136. és Rásonyi p. 102.

¹⁸ Németh P. 134-135. Rásonyi p. 101-102. – Az, amit Mészáros és Moor fentidézett cikkeiben Ernákkal és Mundzokkal kapcsolatban műveinek, még egy edzettidegü ókor-történést is aggodalomba kell, hogy ejtse. Jordanest csak azért mellőzik, mert Hernac-t ír Hernach helyett es ez sehogysen illik bele a feltevésükbe.

¹⁹ Vámbéry p. 40, 43. – Németh p. 137.

²⁰ Vámbéry p. 40-51

²¹ Marquart: Streifzüge. p. XXII. – Németh p. 138-140.

Kiss és más magyaros névalakok szerepelnek, mint erre Németh hivatkozik, csakis arra következtethetünk, hogy az illetők magyarok, mégha vannak hozzá hasonló idegen nevek is. Ha tehát egyes esetekben kaptunk helyes török magyarázatot, a többi esetben is csak a török magyarázat lehet a helyes. Épen ezért véleményünk szerint súlyos bajok vannak Attila nevének gótos megfejtése körül is [atta-ila], amely ismeretlen okokból minálunk is meglehetősen elterjedt. Már Marquart is²² csak úgy tudta elfogadni egy gót névalak lehetőségét, hogy az eredeti névalak gót változatának tartotta. Mind ő, mind Nagy Géza²³ Attila nevét a Volga folyó ezidőben elterjedő és máig fennmaradt Atil, Atel nevéből származtatják (tör. ätil, itil == folyó, pl. a Káma: Cälmän-itil = pusztaság folyója.²⁴)

A nagy hún király nevét sokféle változatban ismerjük: *Αττηλας* (PriskorO, *Αττίλας* (Theophanes), Attila (latin írók), Atli, Etsel (germán mondák), Etele, Ethel, Ethela stb. (magyar krónikák), Avitochol (bolgár fejedelmi lajstrom), Tyla (szláv változat), Atila, Athila, Athyla (kézirátváltozatok). Kétségtelen, hogy mint a többi hún neveknél, itt is névrontással állunk szemben s a hún főkirály valódi neve Atil, Itil, Ätil lehetett *A fentiek alapján a hunok az uralaltáji nyelvcsalád török ágához tartoztak, mégpedig, mint azt Németh helyesen kimutatta, annak keleti feléhez. Ebből már most levonhatják azt a következtetést, hogy mint minden török népnek, úgy a hunnak is őshazája Ázsia.*

II. Az európai hunok történetére vonatkozó nyugati adatok a népvándorlásig.

Ha az európai hunok szereplését attól az időponttól is datálják, amikor az alánok Volga-Ural-Kaukázus közötti birodalmát elfoglalták s ezzel, valamint az ezt követő gótok elleni támadással a nagy népvándorlást megindították, a valóságban az európai geográfusok már előzően tudnak róluk. Ezek az említések azonban olyannyira a tudósok és utazók sajátjai, hogy arról, miszerint a hunokat 375 előtt a nyugati, görög-római világ ismerte volna, még sem lehet beszélni.

Már az, ahogyan váratlan megjelenésükről írnak, ahogyan őket mint egy teljesen idegen világ gyermekeit megrajzolják, arra vall, hogy a népképzeletet csak ettől az időponttól kezdve

²² Chronologie p. 77.

²³ Magy. tört. Mill. kiad. I. p. CCIC, 3 j.

²⁴ Marquart i. h.

foglalkoztatják s maguk a történészek sem vesznek fáradságot, hogy ennek az ismeretlen népnek a múltját kutassák. Ennek a legbiztosabb jele az, hogy sem Ammianus Marcellinus, sem pedig Eunapios [mindketten IV. század, tehát egykorúak semmi számbajöhető közelebbi adatot eredetükről mondani nem tudnak. Eunapios²⁵ nyíltan beismeri, hogy nem tudja, honnan *honnan jött ez a nép*, Ammianus²⁶ ezzel szemben azt egészen homályos meghatározást adja, hogy a hunok a Maeomocsarain túl, a jeges óceán Irányában laknak. A bizánci írók azután ahelyett, hogy a régebbi útleírásokban vagy más forrásokban kutatnának utánuk, hol a skythákkal,²⁷ hol pedig a kimmeriekkel hozzák őket kapcsolatba.²⁸ Priskos²⁹ Attila kortársa már valamivel közelebb jár az igazsághoz”, amikor egy nagy, egész_Azsián átviharzó népmozgalomról tesz említést, csakhogy ő leírása nem a hunok vándorlására, hanem a csaknem egy századdal későbbi újabb, török vándorlási hullámra vonatkozik.

Ha a hunok európai feltűnését akarjuk meghatározni, régebbi forrásokra kell visszanyúlnunk, részben pedig oly forrásokat kell keresnünk, amelyek függetlenek a görög-római kútfőktől, ezek az arméniai források.

Strabon szerint³⁰ a görög-baktriai királyság kiterjed egészen a phaanoi népig és Seresig (Kína), Plinius szerint³¹ ezt a királyságot a thuni et focari nevezetű népek döntik meg. Mivel Plinius szövegében itt szembeszökő az elírás, v. Gutschmid a két nép nevét fūni et thocarira javította. Az egyik kódex szerint az első nép neve *chuni*. Amennyiben ez a szöveg helyes lenne, ez volna a hunok szereplésének első nyugati bizonyítéka, mégpedig területileg meghatározhatóan Sogdiánától keletre. A phuni-chuni nép azonban nemcsak itt szerepel, hanem előfordul Paulus Orosius Kr. sz. utáni I. század végén szerkesztett térképén is,³² ahol az ázsiai Kaukázustól északra egy Chuni Scythae nevű nép tüntetetik fel, míg a hegységtől délre a gandaridae, tehát egy indiai nép lakik. A Chuni nép elhelyezése közelítő pontossággal tehát megfelelne annak a területnek, amelynek a Kr. u. I. század végéig a kínai forrásokban szereplő hiungnuk voltak a birtokosai. Mivel az

²⁵ Frg. 41.

²⁶ XXXI. 2, 1.

²⁷ Zosim. IV. 20.

²⁸ Prokop. ed. Haurý. VIII. 4. 8- 5. 1-4.

²⁸ ed. Bonn p. 158. = ed. Boor p. 586

³⁰ XI. 516.

³¹ H. N. VI. 20, 55.

³² Miller, K.: Mappae mundi. Heft 6: Rekonstruierte Karten, Taf. 3.

Orosius-féle térkép az Augustus korában készült Agrippa porticusának világtérképe alapján alkottatott meg, itt egy Kr. sz. előtti adattal állunk szemben, épügy, mint Strabon és Plinius tudósításában is, amelyek a Kr. e. III. századra vonatkoznak.

Tomaschek³³ igyekezett áthidalni a phaunoi, phuni-funi népnevek közötti eltérést és arra a megállapításra jutott, hogy az altáji nyelvekben s különösen a tunguzoknál a ρ ph-vá, f-é, ph-vé és h-vá alakul, viszont a törökben teljesen eltűnik. Ő tehát nem tartja valószínűtlennek, hogy a chunus népnévnek' phunus volt az ősfarmája. Szerinte és főleg Kiessling^{34*} szerint csak ott van a baj, hogy a kínai krónikások már jóval ezelőtt hiungnu néven emlegetik e népet, így a phaunoi nép csakis más nép lehet. Hogy azonban ehhez a megállapításhoz eljuthasson, Kiessling kénytelen feltenni, hogy rontás a Plinius kódexben a chuni a phuni helyett, hogy Orosius négy kéziratában közül az a helyes, amelyiken funos szerepel³⁵ s a másik három a maga hunos, chunos névalakjaival utólagos tudákos korrekció s hogy mindazon helyek, ahol ily névalak fordul elő, nem megbízhatóak, mert ennek a népnek csakis phunoi, phaunoi vagy valami más lehet az igazi neve és semmi köze sincs a hunokhoz. Hivatkozik különösen az Agrippa térképből vagy más közvetítő forrásból merítő Dionysios Periegetesre³⁶ és fordítóra, a ravennai Geographusra,³⁷ ahol e nép neve a legtarkább változatokban, mint *Φρο'ροι*, *Φρο'ριοι*, *Φρο^νοι*, *Φα'ψοι*, Phrynoi, Phuni, Phuri, Frurion fordul elő. Tomaschek és Kiesslinggel szemben azonban Müllenhoff³⁸ és Oberhummer³⁹ kitarítottak amellet az álláspont mellett, hogy a forrásainkban itt különböző formában szereplő nép nem más, mint a chunoi, vagyis az európai hunok ázsiai őse.

A göjög-baktriai királyság megdöntésében a hiungnu népnek valóban csak közvetett szerepe volt, ez azonban még nem zárja ki, hogy Plinius phuni-chuni-ja ne lehessen ez a nép, hiszen itt egy két század multán és nagy távolságra meg rögzített eseménnyel állunk szemben. De még ha fel is tesszük, hogy Strabo és Plinius phaunoi, illetve phuni népe nem is azonos a hiungnu néppel, semmi okunk sincs kételkedni Orosius adatának megbízhatóságában, hiszen ő a chuni scy-

³³ Kritik der ältesten Nachrichten über den skyth. Norden I. 46. és Zur hist. Geogr. v. Persien I. 63 s köv.

³⁴ PWK: RE VIII, 2 c. 2595-96.

³⁵ Ez a PR kézirat, szemben a D, B és R-rel.

³⁶ 7110 sor.

³⁷ ed. Pinder et Parthey Berlin 1860. 61. 2.

³⁸ D.A. III. 229

³⁹ Geogr. Jahrb. XXXIV. 1911. p. 372.

thae népet oly helyre teszi, ahol a hiungnu nép Orosius forrásának, az Agrippa térképnek létrejötte idején tényleg lakott.

A forrásaink második csoportjához tartoznak Julius Honorius cosmographiája,⁴⁰ melyen a sciteicumi (scythae Chuni) nép a Káspi-tótól keletre s a massagéták népétől nyugatra szerepel, hasonlóan tünteti fel e népet a Herefordi térkép⁴¹ s kevés változattal az I. Hieronymosi térkép, amely őket közelebb szerepelteti az Óceánhoz.⁴² Ismeretes, hogy az ókori nyugati felfogás szerint a Káspi-tó az északi jeges Óceánnak egy mélyen benyúló öble volt, mely elvágta egymástól Ázsiát és Európát. Jellemző fényt vet ez geográfiai megbízhatóságukra. Mivel a föld alakja valószínűleg Poseidonios hatása ailatt összenyomott köralak volt, sajátos elképzelésük még jobban torzult azáltal, hogy az északi óceánt túlságosan közel képzeltek a Fekete-tengerhez és Iránhoz, ami azután az ettől északra lakó népek túlságos zsúfolását vonta maga után.

Kiessling, mint forrásaink első csoportjánál, úgy itt is a merő tagadás álláspontjára helyezkedik. Szerinte Hieronymos önkényesen kombinálta két forrását, az Agrippa és az Orosius térképet.

Mi a második forráscsoportban történelmi megrögzítését látjuk a hunok Belső-Ázsiából nyugat felé vándorlásának, előretörésük egy újabb állomását, amelyet a nyugati források a Káspi-tótól keletre levő területen rögzítettek meg.

A források harmadik csoportja a hún népet a Pontustól északra, vagyis Dél-Oroszország területére helyezi.

Tyrosi Marinos⁴³ (Kr. u. I. század végén) szerint a hún nép (*XODVOI*) Európa keleti felében, vagyis a Don folyótól nyugatra lakik. Ez a tudósítás annál is jelentősebb, mert az alánokat még Ázsiában szerepelteti és megemlékezik az Aral-tótól északra levő ún. alán hegységről is.

Ptolemaiosnál⁴⁴ a hunok nagy nép, amely a bastarnok és roxolánok szomszédságában lakik. Ugyanitt tünteti fel őket a Ptolemaios térkép is⁴⁵ az alánok, hamaxobiok, iazygok és roxolánok által körülvéve, egyforma távolságban a Fekete-tengertől és az északi Óceántól, a valóságban pedig valahol a Dnyeper kanyarulatánál.

⁴⁰ ed. Riese: Geograph. Lat. min. p. 26, 31. Miller M. m. H. VI. lafel 4.

⁴¹ Miller M. m. H. IV.

⁴² Miller M. m. Heft III.

⁴³ Kiessling c. 2590. Tomaschek: Kritik I 760.

⁴⁴ III. 5. = ed. Müller Paris; Didot 1883. Vol. I. p. 430-431.

⁴⁵ III. 5. Kiessling c. 2592.

Vitatott Dionysios Periegetes (Ptolemaios kortársa)⁴⁸ tudósítása. Földrajzi költeményében a hunokat (*O vvoi*) a Káspi-tótól nyugatra helyezi, a Caspii és Albani néptől északra. Ugyanezen írnál az alánok a Borysthenestől keletre laknak s a massagéták az Oxus és Araxes folyók között.⁴⁷

Marcianos Periplusában⁴⁸ a hunok a Borysthenes körül, az alánok szomszédságában laknak s külön kiemeli, hogy ezek a hunok az európaiak.

Ammianus Marcellinus (IV. század) tudósításáról már megemlékeztünk, itt későbbi fejtegetéseinkre való tekintettel felsoroljuk azokat a helyeit, ahol a hunokkal hosszú századokon át érintkező alánokról számol be, akiket Massagetae Halani és Európáéi Halani néven említ. Az első említésnél⁴⁹ különböző szarmata népek között felsorolja az alánokat is, mint akik a Maeotis mocsarai körül laknak. A második tudósításban⁵⁰ már e massageta alánokat a Maeotistól északnyugatra helyezi. Megemlíti, hogy a Ripaeus hegység végződésénél, a Chronius és Visztula forrásainál laknak az arimphaeusok s mellettük vannak az alánok. A harmadik hely⁵¹ arról tesz említést, hogy Pompeius az albanusokon és a jelenleg alánoknak nevezett massagetákon keresztül tör utat magának a Káspi-tóig. Végül a negyedik helyen,⁵² ahol az alánokat részletesen leírja és említést tesz arról is, hogy az alánok másik ága Ázsiában él, az Aldunától keletre, a skylha síkságra helyezi őket. Dacára annak, hogy Ammianus leírása ingadozó és ellentmondó és a hitelességét mythikus népek belevegyítése nagy mértékben csökkenti, lehetetlen itt fel nem ismernünk azt a kézenfekvő és egyedüli megoldást, hogy írónk, aki, mint kevésbé képzett, katonából lett historikus szorgalmasan felhasználta a különböző forrásokat, azokat szolgailag visszaadta s nem lévén kellő kritikai érzéke, nem vette észre a súlyos belső ellentmondásokat sem. Különböző forrásai azonban a koruknak megfelelő helyzetet adták vissza s így az alánoknak

⁴⁸ ed. God. Bernhardy Lpzg 1828., továbbá Müller GGM II. p. 149. 728-733 sor. V.o. Miller M. m. Heft VI. Taf. 6.

⁴⁷ Kiessling c. 2593 szerint Dionysios *Oúvvoi*-ja későbbi önkényes korrekтура, az eredetiben a régi kaukázusi nép utioi állhatott. Ezt azzal igazolja, hogy Dionysiosnál oly népnevek fordulnak elő, amelyek a rég eratosthenesi listán szerepeltek s az aorsok kimaradásából arra következtet, hogy írónk még csak az Agrippa térképét sem használta.

⁴⁸ Periplus maris exteri liber I. Müller GGM I. p. 559.: *οι κλοίμενοι Χορροι οέ ίν τῆ, Ευρώπη* v.o. Kiessling c. 2590-92.

⁴⁹ XXII 8, 31.'

⁵⁰ XXII 8, 38.

⁵¹ XXIII 5, 16.

⁵² XXXI 2, 12-13.

különböző területeken való feltüntetése egyes időszakokban megszállt lakhelyeikre ad útmutatást. így nehezen volna megérthető, hogyha az alánok az Alduna és a Dnyeper között,⁵³ a greutungok pedig a Tanais mellett laknak,⁸⁴ miképpen érhetne mégis a hunok támadása először az alánokat és csak utána a keleti gótokat.⁶⁵

Hogy Ammianus akkor, amidőn az alánokat Dél-Oroszországba helyezte, egy oly forrást követett, amely a két századdal azelőtti viszonyokat hüen írta le, igazolják többi forrásaink. Az I. Hieronymos térkép szerint az Alani scite nép az Alanus folyó (Borysthenes) mellett lakik. Aheresfordi térkép szintén a Danaper (Dnyeper) mellé helyezi az alánokat, az Alanus folyó itt Dacia keleti határán folyik el. A Beatus térképen Alania a Duna mellett van. Az Orosius térkép Alaniája is nyugatra van a Tanaistól, azon a területen, amelyet később a gótok laktak.⁵⁶

Nyilvánvaló tehát, hogy a felsorolt források, élükön Ptolemaiossal a Kr. utáni I-II. századnak megfelelő viszonyokat adták vissza, amikor az alánok tényleg Dél-Oroszországban laktak. Ha azonban helytállóak az alánokra vonatkozó adatok, ugyanerre a korszakra helyesek a hunokra vonatkozó adatok is, tehát forrásaink harmadik csoportja kétségtelenül igazolja, hogy a hunok, illetve, mint alább látni fogjuk, egy részük a Kr. u. I. és II. században már feltűnik Dél-Oroszország területén.

Foglaljuk össze azt, amit a nyugati forrásokból a hún népről (chunoi, unnoi, chuni, hunni) megtudtunk:

1. A hunok az uralaltáji nyelvcsalád török ágához tartoztak.

2. A nyugati források nyomon követve vándorlásukat, igazolják jelenlétüket:

a) Kelet-Turkesztán, illetve Kan-su területén (az ázsiai Kaukázustól északra),

b) a Káspi-tó keleti és

c) nyugati partján, végül

d) Dél-Oroszország területén a Dnyepertől nyugatra.

3. A hunok a nyugati források tanúsága szerint csaknem egész vándorlásuk idején szomszédai az (massagéta-) alán

⁵³ XXXI 2, 14. v.o. XXII 8, 42-vel.

⁵⁴ A XXXI 2, 13-ban az alánok az Isteren túl, a skytha síkságon élő nép, egy fejezettel odébb: 3, 1, a greutungok a Tanais mentén laknak.

⁵⁵ Csak egy turkológus, mint Mészáros, követhet el ezekután olyan hibát, hogy Ammianus földrajzilag megbízhatatlan leírására felépíti a hunok európai eredetének a feltevését

⁵⁶ Miller: M. m. és Kiessling c. 2590.

népnek, aminek következtében forrásaink további vizsgálatát megelőzve, már most megállapíthatjuk, hogy e két nép története századokon át kölcsönös vonatkozásokat mutat fel. Mint látni fogjuk, ezt a tételt a kínai és nyugati források egyaránt igazolják. Mellőzzük azonban egyelőre őket, hogy a végső következtetésünk annál korrektebb lehessen.

Az eddigiekben az elszórt földrajzi tudósításokat soroltuk fel. Most sorra vesszük azokat az adatokat, amelyeket az armén történetírók őriztek meg a számunkra. Ezeket a forrásokat ugyanolyan óvatossággal kell felhasználnunk, mint a kései római és bizánci krónikásokat, sőt fokozottabb óvatosságra van itt szükség, mert az örmény történetnek hiányzik a mai kor színvonalán álló kritikai feldolgozása.⁵⁷ Viszont ezzel szemben az is igaz, hogy ezek az armén források mégis nagyértékűek, mert vagy egykorúak, vagy pedig közelkorúak s így a bennüklevő adatok nem mentek át több kézen, mint ami a nyugati források tudósításainál igen gyakori. Közélmények megrögzítéséről van szó. Armenia maga a harctér s nem pedig egy távollevő provincia vagy barbár tartomány, mint a nyugati írók esetében.

A hunokat az örmény források első ízben 225 körül említik. I. Chosroes [Khozrov] armén király (ur. 198-232) tízéves hadjáratot visel a perzsa Sassanidák ellen. Támadó seregében nagyszámú hún is résztvesz, akiket a Kaukázus északi kapuin át engedett be.⁵⁸

II. Tiridates [Dertad] király alatt (ur. kb. 285-314) a hunokról többször is van tudósításunk, amelyeket sajnos pontosan rögzíteni egy évszámhoz nem tudunk. Egy hún betörést az arménok visszavernek,⁵⁹ egy másik betörésnél az északi barbár népeket egészen a hunok országáig üldözik.⁶⁰ Ebben az időben él Világosító Szent Gergely, az örmények apostola, aki a kereszténységet elterjeszti egészen *Μασαχου του Ουρβου* országáig. Itt a forrásunk tehát a massagétákat és a hunokat egybefoglalja. Ugyanezen forrásból megtudjuk, hogy a kereszténység meddig terjedt ki. Határaiként említetik a massagéták és hunok országa, a Káspi-tó és az alánok országa.⁶¹ A

⁵⁷ Nem kisebb ember, mint Spengler (Reden und Aufsätze. München: Beck 1937. p. 98 s. köv.) mutatott rá azokra a hiányokra, amelyek az ókori kartográfia terén mutatkoznak. A hunok őstörténete is oly területrezen zajlik le, amelyre nézve a földrajzi adatok meglehetősen feldolgozatlanok.

⁵⁸ Agathangelos I. 10. = Langlois : Collection I. p. 115.

⁵⁹ Agathang. XI. 55. = Langlois I. p. 133-134.

⁶⁰ Chorenei Mózes II. 85. = Vaillant de Florival I. 357.

⁶¹ Agathang. XIII. 153. = Langlois I. p. 180.

massagéták és alánok külön említése kétségkívül az ázsiai és európai alánok egymástól való megkülönböztetése. Az egyiknek hazája továbbra is az ősi föld a Káspi-tótól keletre, míg az európaiaké a Kaukázustól északra fekvő vidék. Az armen írók volnának, mint faj rokon és gyakran érintkező nép, a leghivatottabbak arra, hogy számot adjanak a massagetak törzsi megoszlásáról, szokásairól; e krónikák speciális keresztény és hősi szemlélete azonban minden históriailag és etnográfiailag fontos részletet nélkülöz, más a krónikák nézőpontja, így a hunokra nézve is merő következtetésekre vagyunk utalva. A Kaukázustól északra laknak, hiszen azon át eresztik be őket, de nem közvetlen szomszédai Arméniának, mert hiszen a támadó északi barbárokat messze üldözik el a határoktól egészen a hunok országáig. A hunok ekkori hazája tehát valahol a Volgától keletre keresendő.

A legenda szerint Szent Gergely, miután (340 körül) végiglátogatta Armenia és Iberia egyházait, átmegy a massagéták táborába. A massagéták királya akkoriban az Arsacida dinasztiaiból származó Sanesan volt. A táborban nagy sereg gyűlt össze, amely hunokból állott (?). A szent a seregnek prédikálni kezdett, amit eleinte figyelemmel hallgattak. Amint azonban a keresztényi életről, a békességről, önmegtartóztatásról kezdett szólni, a sereg mindjobban felingerült s Gergelynek, mint az armének ügynökének a fejét követelte. A massagéta király a szentet feláldozta a tömeg dühének. Lovak közé köttette s a Káspi-tó partján levő Vadnian síkságon⁶² szét-tépette.⁶³

Az örményeknek ebben az időben II. Chosroes (ur. 316-345) a királya. Sanesan massagéta király nagy lovasserege hunokon kívül a következő népekből áll: Phokh, thavasbar, hedjmadag, ijmakh, kath, teguar, koukar, schischp, dchighp, paghasdj és eckersouan. Mindvalamennyie nomád nép. Sanesan az élükön a Cyrus (Kur) folyón átkelve, előzőnli Arméniát⁶⁴ s anélkül, hogy komoly ellenállásra találna, egészen Aszerbeidzsánig nyomul előre, majd megfordulva, az Ararát tartománynak veszi az útját. Maga az armén király is menekül a pusztító áradat elől és az erős Tariun várában húzódik meg. Ekkor tér vissza görög földről a fővezér, a Mamigoniai-házból való Vatché, aki összegyűjti az örmény csapatokat s Vaghar-sabadnál tönkreveri a massagéta-alán-hún ellenséget és a

⁶¹ Chor. Mózes III. 3.

⁶² Faust. Byzant. III. 6. – Langlois I. p. 214.

⁶³ Faust. Byzant. III. 6. – Langlois I. p. 215.

csatában maga Sanesan is elesik. Levágott fejét Chosroeshez viszik, aki mint rokonáról emlékszik meg róla.⁶⁵

Ezekből az örmény tudósításokból több, szempontunkból fontos dolgot tudunk meg, így:

1. hogy a masachu-nak, vagy chusoknak, kusánoknak, illetve massagétáknak nevezett alánok uralkodóháza épügy Arsacida, mint az örményeké és a parthusoké, tehát a parthusok, arménok és kusán-massagéták századokon át egyazon dinasztia különböző ágainak uralma alatt állottak.

2. Az előző pontból azonban következik az is, hogy egészen a hunok megjelenéséig és a perzsa Sassanidák feltűnéseig a massagéta-alán népek a Dontól egészen Indiáig urai Belső-Ázsiának, sőt mielőtt a gótok megjelentek a Pontusnál, az alánok uralma kiterjedt egészen az Aldunáig. Itt természetesen nem egy egységes birodalomról van szó, hiszen az európai alánok, a kusánok és a parthusok külön államot alkottak, hanem arról a tényről hogy ezek az iráni elemek ennek az óriási területnek urai voltak és hogy az archeológia bizonyossága szerint rányomták a maguk kultúrájának sajátos bélyegét erre az egész vidékre. Ez alól a kulturális hatás alól a török népek sem tudták magukat kivonni, aminek nemcsak a stílusátvétel a bizonyossága, hanem az a számos kölesönszó, amelyet az alánoktól nemcsak ők, hanem a tőlük északabbra lakó ugor népek is átvettek.

3. De igazolják ezek az örmény források a görög és latin földrajzi írónak azon adatait is, amelyekben ők az alánokat és hunokat, illetve a hunokat és a massagétákat egymás mellett tüntetik fel, mert mint láttuk, e népek hosszú időn át egymás szomszédai, szövetségesi viszonyban állanak egymással és a hún, amelyik később történetében is bőséggel ontotta vérét idegen államok zsoldosszolgálatában már ez időben is (Kr. u. III- IV. század) szívesen állott be a massagéták és arménok szolgálatába egyaránt, ha gazdag zsákmányra volt kilátás.

Minden olyan feltevés, amelyik tehát a hunokat európai népnek akarja megtenni, megdől azon a kettős tényen, hogy a hunok törökfajú nép és hogy mint az alánok szövetségesei, velük együtt tűnnek fel Európa területén, már pedig az alánok iráni volta kétségtelen.

Most csak egy szembeötlő ellentmondást kell megoldanunk. A nyugati források jórésze – mégpedig külön kiemelve az I. századi „Marinost és a II. századi Ptolemaioszt – a hunokat, valamint az alánokat nem a Kaukázustól északra helyezi,

⁶⁵ Faust. Byzant. III. 7. = Langlois I. p. 215-217.

ahol ők az örmény források tanúsága szerint 225 és 344 közötti időben találhatóak, hanem a Duna és Dnyeper közötti délorosz síkságra. A Kr. u. I. században a Kaukázustól északra az aorsoknak a birodalma van, amely így az alánok európai és ázsiai ágát elvágja egymástól. Ammianus régi forrásai alapján Marinus és Ptolemaios adatát veszi át és adja vissza és nem vesz tudomást a II. század után bekövetkezett változásokról, pedig ha valaki, úgy ő elsősorban volna hivatott ezeket a Pontustól északra végbement változásokat megrögzíteni. Ellenkezőleg! Ammianus, akinek nyilvánvalóan mind a földrajzi tudása, mind a kritikai érzéke itt csődöt mond, röviddel azután, hogy elmondja, hogy az alánok a Duna és Dnyeper közötti területen, a greutungok a Tanais mentén és a hunok a Maeotistól északra laktak:, elköveti azt a baklövést, hogy ily módon a keleti gótokat az alánok és hunok közé helyezi s mégis szerinte a hunok először az alánokkal számolnak le. Hogy a hunok először az alánokkal végeztek, az megfelel a történeti valóságnak, ez az ellentmondás Ammianusnál csak abból ered, hogy miután régebbi forrásai alapján az alánokat Kr. u. I-II. században tényleg Dél-Oroszországban megrögzítette, elmulasztja újabb források alapján elbeszélni, hogy gót nyomásra ezen területről az alánok keletre költöztek ki s itt érte őket a népvándorlást megindító hún roham.

Az áttekintés kedvéért foglaljuk röviden össze azokat a nagy változásokat, amelyek Kelet-Európában a Kr. u.-i II. és III. század fordulóján végbementek.⁶⁸ Marcus Aurelius császár korában a Duna-vonala mögötti egész barbár világ mozgásban van Ausztriától egészen a Fekete-tengerig. A római határokat markoman-kvád népeken kívül elsősorban azok a szarmata népek veszélyeztetik, amelyek déloroszországi hazájukat elhagyták. Nagy változások idézhették elő ezt a népvándorlás-szerű mozgalmat. Azok a keleti-germán népek váltották ki, amelyek Balti-tenger menti hazájukat odahagyva, ezidőtájt vonulnak le délkeleti irányban a Fekete-tenger partjaihoz. Ugyanaz az ellenállhatatlan erő, amely innen a szarmata népeket kilökte vagy behódolásra kényszerítette, üzi el erről a területről keleti irányba az ittlakó alánokat is, akikről ezen a vidéken többet már nem hallunk, akik azonban az örmény források tanúsága szerint feltűnnek az egykor aorsok által lakott kaukázusi Alánia területén, vagyis a Don, Volga és a Kaukázus által bezárt országban.

⁶⁸ A gót vándorlásra nézve még ma is a legjobb Schmidt: Geschichte der deutschen Stämme nagy munkája, de nem mellőzhető Pallmann es Wietersheim se. Schönfeld Pauly-Wissowában megjelent cikke áttekintő összefoglalás.

A keleti-germánok vezérnépe, a gót megosztottsága dacára oly hatalmas, hogy szívós küzdelmek után nemcsak a Tanais és Duna közötti területet tudja meghódítani, hanem állandó veszedelme egy századon át Rómának is és terjeszkedik a bel-föld felé, alávetve Oroszország szláv és finn-ugor népeit. Ily erővel szemben az alánok tehetetlen s ez a magyarázata annak, hogy a ettől az időszaktól kezdve az alánok és hunok expanziójának iránya hosszú időn át nem nyugati, hanem déli irányú és a Kaukázuson át Arméniába vezet.

Az alánok és hunok, ahogyan egymás mellett laknak Dél-Oroszországban, úgy most is szomszédosak egymással az új hazában. A legutolsó Armenia elleni akciótól [344 körül] benünket mindössze 30 esztendő választ el a hunoknak a gótok ellen intézett támadásáig, ez alatt az idő alatt kellett, hogy bekövetkezzenek azok a mélyreható változások, amelyeket Ammianus ír le, s melyek során a hún nép szövetségesből az alánok ura lett. 344 körül még a hunok ott szolgálnak Sanesan seregében, 374-ben viszont már a meghódolt alánok együtt indulnak rohamra a hunokkal Hermanarik ellen, mégpedig ősi török szokás szerint, mint hódolt nép, a hunok elővédjeként.

Mielőtt a nyugati forrásokat kritika alá vennénk, meg kell jegyeznünk, hogy amilyen nagy az ellentmondás Ammianusnál az alánok lakhelye tekintetében, éppoly érthetetlen, hogy ő a hunokat mint egy, az ismeretlenségből feltűnt új népet állítja elének, holott többször említett régebbi forrásaink szerint eléggé köztudott dolog lehetett nyugaton az, hogy egyes hún törzsek [a chunoi, unnoi nép] negyedfél száz év óta Európa területén található. De ugyanilyen tájékozatlan a szintén egykorú Eunapios is és Jordanes forrása, aki pedig kétségtelenül gót hagyományokból is merített s csak egy évszázad múltán a hún udvarban járó Priskos tudósításából dereng át valami egészen homályos dolog a nagy ázsiai népmozgalmakról.

Erre a nagy érthetlenségre, hogy a nyugati írók évszázadokon át tudnak egy hún népről s ugyanakkor a népvándorlást megindító hún népet nem hozzák ezzel kapcsolatba, csak kétféle eshetőséggel válaszolhatunk:

vagy íróink földrajzilag teljesen tájékozatlanok, ez pedig a sokat olvasott és tájékozott Ammianusnál már eleve ki van zárva;

vagy pedig a népvándorlást megindító hún törzseket nem tartották azonosaknak azokkal a chunokkal, akik két századdal előbb Dél-Oroszországban laktak, akikről Ptolemaios, mint nagy népről beszél.

Ammianus Marcellinus⁶⁷ leírása, amelyet a hunokról ad, közismert. Szembeállítva az ő némelykor igen megbízható jellemrajzaival, azonnal felismerhető, hogy ez a leírás erősen torzít. Ha a hunok valóban olyanok lettek volna, mint ahogyan azt Ammianus leírja, akkor nem tekinthetők másnak, mint egy, a puszták messzi távolságaiból feltűnt, minden emberi kultúrától távolélt, egészen primitív vándornépnek. Nem kell külön rámutatnunk arra, hogy mindazok a barbár népek, amelyek évezredekken át a Földközi tengeri világ hatalmas kultúráit retteggették, korántsem voltak oly elmaradottak, mint amilyeneknek a kétségbeesett ellenfél feltűntette őket, hiszen egy szervezetségnek, állami közösségi létnek ily primitív fokán álló nép nem is tud veszélyes lenni magasabbrendű kultúrák számára. Azok a nomád népek, amelyek az európai kultúrákat évezredekken veszélyeztették, rendszerint ebből az ősi primitív barbárságból már rég kinőttek s ma már tudjuk, hogy a skythák, a török népek, a mongolok egyformán kitűnő államszervezői tulajdonságokkal rendelkeztek. Ammianus leírása tehát az összeomlás és kétségbeesés napjaiban született meg. S olyféleképpen kell fogadni, mint azokat az erősen torzított rajzokat, amelyeket az entente-propaganda a világháború alatt a központi hatalmakra nézve kitermelt. Ha már most szembeállítjuk Ammianus és Jordanes hunokról, illetve ez utóbbi Attiláról adott leírását, azonnal szembeötlik, hogy mindkét leírás egy erősen mongoloid jellegű népet rajzol meg, amely természetszerűen új az európai népek szemszögéből nézve, visszataszító és rút, hiszen a középtengeri népek eddig csak a sémita és afrikai néger embertípust ismerhették meg, a sárga fajt még nem.

Ammianus, miután leírta ezt az új, európai szemnek szokatlan népet, azt írja, hogy e nép pusztítva átvonulva szomszédai földjén, eljutott az alánok országáig.⁶⁸ Ebből a leírásból arra kellene következtetni, hogy a hún nép nem volt közvetlen szomszédja az alánoknak, hiszen ha az lett volna, akkor nem kellett volna szomszédos népeken keresztül törnie, hogy elérhesse az alánok országát.

Sajnos, Ammianusnak a szövege itt hiányos és így nem tudjuk, hogy mit akar írni ehelyütt az alánokról, mielőtt őket általánosan jellemezné. Azt mondja a továbbiakban, hogy az alánok az Isteren túl, Skythia hatalmas síkságán laknak s hogy nevüket az ottlevő alán hegységtől kapták.⁶⁹ Ez az alán

⁶⁷ XXXI 2, 1-11.

⁶⁸ XXXI 2, 12.

⁶⁹ XXXI 2, 13.

hegység Ázsiában a kirgiz-steppétől északra volt, de hogy Ammianus itt nincsen tisztában azzal, hogy milyen a Pontustól és Káspi-tótól északra levő terület, bizonyítja az a körülmény, hogy az alánok szomszédjaiként csupa olyan népet tüntet fel, amelyek európaiak, vagy pedig sohasem létezett mythológiai népek. De van egy jó értesülése is, hogy az alánok átterjednek Ázsiára is egészen a Ganges folyóig,⁷⁰ s hogy ezek szerint megoszlanak számos törzseikkel Ázsia és Európa között. Az az Ammianus, aki előző könyveiben főleg csak a déloroszországi alánokról beszélt, itt helyesen jegyzi meg, hogy a hún támadás azokat az alánokat éri, akik a greuthungusoknak a szomszédai, vagyis akik a Tanais folyótól keletre laknak.

Ammianus leírásából tehát egyrészt kiesik az a hún nép, amely az előző századokban Európában lakott, másrészt nyilvánvaló, hogy egy keleti támadásra gondol, amely a Dontól keletre lakó alánokat Ázsia felől érte, végül, hogy nem tud arról sem, hogy ezek az alánok az azelőtti évtizedekben együttesen törtek be Arméniába s hogy a hún harcosok szép számmal fordultak elő az armén király szövetségesei és az alán király nagy hadseregének soraiban. Itt tehát Ammianus szembeszököen tájékozatlan, semmi közelebbit nem tud a hunok-ról és az alánok, valamint a keleti gótok ellen intézett sikeres támadásukról is csak általánosságban emlékezik meg.

Van még egy figyelmet érdemlő részlet Ammianus tudósításában. A keleti gót Vithimir szerinte nem a hunok, hanem az alánok ellen harcol és ezt a gót királyt *egy másik hún törzs* zsoldos csapata támogatja az ellenállásban.⁷¹

Másik forrásunk, Jordanes nem nyújt támpontot a hunok és alánok között lefolyt háborúra nézve, de gót mondát közvetítve, a hunok előző hazájára nézve sem világosít fel bennünket.

Az Ammianus-féle tudósításból kitűnik az, hogy

1. az alánok a népvándorlás kezdete és a hún támadás előtt, úgy, amint azt az armén tudósításaink is kétségtelenné teszik, a Tanais (Don) folyótól keletre laktak;

2. a hún támadás kelet felől, tehát a Volgán keresztül érte őket. A hunok tehát Ázsiából jöttek és foglalták el Alánia, majd Dél-Oroszország területét. Végül

3. figyelmet érdemel az az odavetett adat is, hogy a gótok ellenállását egy másik hún törzs zsoldoscsapata támogatta. Vagy meg kellett tehát, hogy bomoljon a támadó hun-alán seregek belső egysége, aminek ellentmond az az ellenállhatat-

⁷⁰ XXXI 2, 16.

⁷¹ XXXI 3, 13.

lan roham, amely az akkoriban kétségkívül nagyhatalom számba menő keleti gót államot elsöpri az útból, vagy pedig ugyanúgy, mint előbb – ugyancsak Ammianus belső ellentmondása alapján feltételeztük -, azok a hún zsoldosok, akik a keleti gót király seregében szolgáltak, más hunok kellett, hogy legyenek, mint azok, akik támadtak. Erre a kérdésre alább, a kínai tudósítások tárgyalása után adjuk meg a végleges feleletet, de már az eddigieknek alapján is nagyon valószínűtlennek találjuk, hogy ugyanazon hún törzsek, amelyek a Kr. u. i századokban Dél-Oroszországban laktak, vándoroltak volna vissza Ázsia és Európa határvonalára s intéztek volna két század múltán döntő csapást a tőlük nyugatabbra lakó népekre, sokkal közelebb áll az a feltevés, hogy itt az Ázsiából Európába átvándorolt hún népnek két, egymástól régebben elszakadt ágával állunk szemben.

Ez a feltevés érthetővé teszi összes forrásainkat és lehetőséget nyújt arra, hogy a hunok európai őstörténetét a nyugati források alapján rekonstruálhassuk.

E feltevés értelmében a Kr. u.-i I. század folyamán – mindenesetre azonban Tyrosi Marinos kora előtt – a Dél-Oroszország területén lakó szarmata népek között két Ázsiából jött nép ékelődik be, mégpedig olyképp, hogy valószínűleg bizonyos mértékben megszerzi a maga számára a szupremáciát. Ez az alán és a vele egyidőben feltűnt hún. Amidőn a Kr. utáni II. század végén a Fekete-tengertől északra levő területet a gótok elfoglalják, ezek a népek osztoznak a szarmata népek sorsában, tehát részben behódnak, részben pedig elhagyják a hazájukat. A szarmata népek a Duna vonalának tartanak, az alánok pedig kelet felé az aorsok egykori területére húzódnak vissza és megszállják az európai Alánia területét, vagyis a Kaukázus, Don és Volga folyók által bezárt sík területet. Így fenn tudták tartani az érintkezést ázsiai faj rokonaikkal. A hunok népe a gót hódítás táján eltűnik, valószínűleg meghódolt a keleti gótoknak, mert csak így tudjuk magyarázni azt az ammianusi adatot, hogy a gótok ellenállását egy hún nép is támogatta.

Az a hún nép, amely az armének előtt ismeretes, nem azonos a Dnyeper túlszárnyán lakott hún törzsekkel, hanem ennek a terjedelmes és népes népnek Ázsiában maradt és a III-IV. század folyamán Európa határához közeledő másik ága. Mint a török és ugor népeknek a Káspi-tó északi partján legdélebbre tolt ága, valósággal beékelődött ez a hún nép a nyugaton egészen a Donig, dél felől pedig egészen a Gangesig kiterjedő massagéta-alánság hatalmas tömegébe. Mint harcias nép, szívesen vesz részt azokban a kalandozásokban, amelye-

ket a szomszédos alánok déli, műveltebb országok ellen indítanak.

A IV. század közepe táján ez a hún nép – nincs kizárva, hogy épen a 340. év körüli arméniai alán-hun betörés kudarcának hatása alatt – megmozdul, a szomszédos és szövetséges alánok országát pusztító harcok után elfoglalja, az alánokat aláveti, illetőleg azokat az alánokat, akik behódolni nem akarnak, arra kényszeríti, hogy egykori hazájukat elhagyják és nyugatra vándoroljanak.

Az Alánföld meghódítása bizonyára néhány évet igénybe kellett, hogy vegyen és a legutolsó Sanesan vezetése alatti arméniai betörés és a népvándorlás megkezdését jelentő gótok elleni támadás, vagyis megközelítőleg a 345. és 370. évek között következett be.

Az általunk tárgyalt kérdés szempontjából a további részletek nem érdekelnek.

III. A hiungnu és hún népek azonosságára vonatkozó adatok.

Az eddigiekben a nyugati források által nyújtott adatokat vizsgáltuk meg, ha azonban a hiungnu nép és a hún nép közti kapcsolatot akarjuk felderíteni, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kínai forrásokat sem, mert hiszen mindaz, amit a hiungnu népről tudunk, kínai forrásokon alapszik.

A két nép azonosítása nem új probléma, hanem alapjában már visszavezethető Joseph de Guignes [1721-1800], sajnos, egészében még mai napig sem pótolta nagy munkájára.⁷² Döntő bizonyossággal Friedrich Hirth szolgált,⁷³ s a kérdés legújabb összefoglalását K. Inostranzjev nyújtotta.⁷⁴

Hirth a Vei-dinasztia történetét tárgyaló és a Kr. u.-i VI. században írt kínai krónikában a következő részletet találta:

„Suk-tak országa Ts'ung-ling-től nyugatra fekszik. Azonos An-t'sai-jal és Wön-na-sannak is nevezik. Nagy tó mellett fekszik, északnyugatra K'ang-kütől [Sogdiana] és Tai-tól [az északi Toba-dinasztia San-si kínai tartományban fekvő fővárosától] 16.000 líre fekszik. Azóta, hogy a hiung-nuk ezen ország királyát megölték s az ország birtokába jutottak, Hut-

⁷² Histoire générale des huns, des turcs etc. Paris 1756-58.

⁷³ Ueber Wolga-Hunnen und Hiungnu. Sitzungsberichte der k. b. Akademie der Wissenschaften. München: Verl. d. Akad. 1900. p. 245-278. és ugyanő: Hunnenforschungen. Keleti Szemle 1901. p. 81-91.

⁷⁴ Bőséges irodalommal: Chunni i Gunny. 2. kiad. Lenigrad: 1926. IV, 152. p.

ngai-ssi [új kiejtés: Ku-ni-ssi, olvasat: Hutni, Hurni, esetleg Hu-ni] királyig három nemzedék telt el. Ezen ország kereskedői régebben nagyobb számban jöttek Liang országába kereskedés céljából. Ku-tsang meghódításánál azonban valamennyien [a kínaiak] fogságába kerültek. Kau-tsung [uralkodott 452-466] császár uralkodása kezdetén Suk-tak királya követjei útján a foglvok kiadását kérte, amihez az udvar hozzá is járult. Ettől kezdve ez az ország követjei útján nem fizetett adót.”

Ez a részlet, amely a hiung-nuk utolsó szereplését tartalmazza a kínai krónikákban, régebben is ismeretes volt, de Hirth-ig kikerülte a kutatók figyelmét. Hirth erre a szövegre építette fel a maga hiung-nu = hún azonossági elméletét, mint kétségtelen bizonyítékra.

A krónikában szereplő An-t'sai népnév egyben országnév is. Egy Kr. e. 126-ra vonatkozó kínai adat szerint északnyugatra fekszik K'ang-kütől [Sogdiana], nagy nép, amely 100 ezer harcost is talpra tud állítani. Országuk egy nagy tó mellett van, amelynek nincsen határa. A kínaiak ekkor kerülnek először a nyugati országokba, így megbocsátható nekik, ha az Arai-, vagy pedig a Káspi-tavat határtalannak, tengernek látják, hiszen a rómaiak és görögök, bár sokszorosan is módjukban lett volna arról meggyőződni, a Káspi-tavat tengeröbölnek tartották, amely beletorkollik az Északi Jeges-tengerbe. An-t'sai neve később a kínai krónikákban A-lan-na, amely névből annál is inkább következtethetünk az alánokra, mert nyugati forrásaink is Túrán ezen részére teszik a massagetae halani nép lakhelyét. K'ang-kü a nyugati írók Sogdianája lévén, Suk-tak = An-t'sai = A-lan-na egy attól északnyugatra az Aral-tó környékén elterülő s valószínűleg az Oxus [Amudarja] folyam, Káspi-tó, Ural folyó és az Aral-tó keleti partmentét is magában foglaló ország, amely mintegy összekötő kapocsul szolgált a két folyó termékeny völgye és Kelet-Európa között.

Anélkül, hogy a bonyolult iráni-turáni történet részleteit érintenénk [amely kitűnő újabb kutatók nagyszabású munkái után sem tekinthető tisztázottnak], megállapítjuk, hogy az Aral-tó vidéke volt az a terület, ahol Ázsiának három, sokszoros kultúrkapcsolatban levő népcsoportja: az iráni, török és ugor egymással érintkezett s amelytől nyugatra és délre iráni népek, északnyugatra ugorok, északra és keletre általában török népek helyezkedtek el. Hogy Suk-tak = A-lan-na nem korlátozódott – mint több történelmi térkép feltünteteti – egyedül az Oxus völgyére és az Aral-tótól délre eső területre, két körülmény is kizárja. A massagéta népek, amelyek át-

menetileg India belsejéig is kiterjeszkedtek, közvetlen érintkezésben kellett, hogy legyenek európai faj testvéreikkel, ez pedig csak úgy képzelhető el, ha e népcsoportnak Európában szereplő nagy alán ága az Oxus völgyétől a Káspi-tó északi partjain át áttérjed Európába is. Az Oxus folyó az ókorban nem az Aral-, hanem a Káspi-tóba ömlött, ezzel völgye természetes útvonalul szolgált a nyugati, európai kultúrterületek felé. Az erősen sivatagi jellegű Turánban az emberi település természetesen elsősorban a nagy folyamok völgyére esett s így aligha tévedünk, ha feltesszük, hogy ez a Suk-tak általában azzal a területtel vehető azonosnak, mint amelyet fentebb körülhatároltunk. De, hogy az ázsiai Alánia az Aral-tótól északra is kiterjedt, bizonyítja egy nyugati adat is, amely a kirgiz steppétől északra elhúzódó dombláncolatot Alani montesnek nevezi.⁷⁵ Ezek szerint tévednek azok, akik Suk-tak országot az Aral-tói és Sogdiana közötti területre korlátozzák, de tévedett Hirth is, amidőn idézett cikkeiben Suk-takot névhasznosság alapján a krimi Sudak várossal, illetve az azt környező vidékkel azonosította. Ez ország helyét még a leghelyesebben Minns adja vissza munkájához csatolt térképén.⁷⁶

Mivel a kínai krónika a hiungnu követség Kínába utazását Kau-tsung császár uralkodásának kezdetére [valószínűleg 456] teszi s azt mondván, hogy Suk-tak ország ezt megelőzőleg három nemzedékkal hódított meg, itt 90-100 évi időt véve alapul, Alánia meghódítása 355-365 közötti időben következhetett be. A kínai adat tehát egybevág Ammianus azon adatával, amelyből az Alánföld Kr. u.-i 370 előtti meghódítására lehet következtetni. Hirth azzal, hogy a kínai és nyugati tudósításokat összhangba hozta, kétségkívül produkálta a hiungnu és hún népek azonosságának történeti bizonyítékát.

Véleményünk szerint azonban nem sikerült Hirthnek másik két feltevése. Sudak város vidéke nem tartozott az Alánföldhöz, a hunok hódító előnyomulása idején a gótok birtokában volt. De a kínai tudósításban szereplő Hut-ngai-ssi, vagy Hu-ni nevű király sem lehet azonos Attila fiával, Imikkel, mert ez az uralkodó 455 körül még az Alduna mentén tartózkodik és a keleti országrészek főkirálya bátyja, Dengizik. Ezzel szemben valószínű, hogy ez a Hut-ngai-ssi a keletig Ázsia határán levő és valószínűleg nem hún, hanem rokon törzsek alkirálya volt, valahol a Volga és az Aral-tó közötti vidéken. Ezidőtájt a teljes összeomlás még nem következett

⁷⁵ Tyrosi Marinos.

⁷⁶ Scythian and Greeks. Cambridge: Univ. Press 1913. XL, 720. p.

be s ennek a Hut-ngai-ssi-nak olyan szerepe lehetett, mint amelyet Attila idejében a trónörökös Ilek töltött be, mint a keleti országrészek alkirálya.

Hirth elmélete szempontjából nem is az a fontos, hogy ez a két járulékos feltevése helytálló-e vagy sem, hanem az, hogy sikerült-e neki bizonyítani a hiungnu és hún népek azonosságát. Ez, véleményünk szerint, Suk-tak=Alánia a hiunguk és hunok egyidejű meghódításának feltárásával teljes mértékben sikerült.

Fontosak azok a közlések is, amelyeket Hirth említett második tanulmányában⁷⁷ összegyűjtött. A Ts'ien-han-su szerint An-t'sai egy partnérküli nagy víz mellett fekszik. A 220-265 közötti évek krónikája, a Vei-csi, a következő részletet tartalmazza: „An-t'sai, amelyet A-lan-nak is neveznek, nagy víz partján fekszik, a régebbi időben K'ang-kühöz [Sogdiana] tartozott, ma már nem.” Adatok vannak arra nézve is, hogy/a hiung-nuk által meghódított Suk-tak ország gyakori diplomáciai érintkezésben állott Kínával, így Attila idejében, 431s, 437-, 439¹- és 444-ben követséget küldtek a kínai udvarhoz. Hirth valószínűsíti azt is, hogy a hiung-nuk és a kínaiak között Liang ország kínai hűbéres fejedelme, Mu-kién volt a közvetítő, egy tatár származású ember, aki jellemző módon a régi hiungnu tsü-kü méltóságnevet viseli. Ez a nagyravágyó ember, bár a kínai császárnak sógora volt, állandóan áskálódott ellene s ez okozta bukását. Ismerve a kínai krónikások ravaszul homályos stílusát, valószínűnek tartjuk, hogy Mu-kién és a kínaiak közötti ellentét anyagi jellegű volt. Liang ország a távolnyugati kereskedelmet kézbe akarta venni s a nyugati áruk és a kínai áruk átmenő forgalmán akart meggazdagodni. Van egy figyelmet érdemlő rész is a Vei-su⁷⁸ szóbanforgó fejezetében. Mu-kién, hogy magát a kínai császár előtt igazolja, a nyugati barbárok, vagyis a hiungnuk nagy hatalmáról beszél, ami nem vonatkozhatik másra, mint Attila ekkoriban virágzó s bizonyára távolkeleten is rettegett európai világhatalmára. Mu-kién nagyravágyása pusztulást hozott mind magára, mind országára. A kínaiak 439-ben Liang országot elfoglalják s a fejedelem Ku-tsang nevű fővárosát [azt, ahol a hiungnu kereskedők kínai fogságba kerültek] beveszik.⁷⁹

Bizonyos ellentmondással kell még szembenéznünk. Amianus tudósításából esetleg arra is lehet következtetni, hogy ő az európai Alánia meghódításáról beszél, ezzel szemben a

⁷⁷ Hunnenforschungen. Kel. Szemle 1901

⁷⁸ 4. fejt.

⁷⁹ Hirth i. m. p. 86-89.

kínaiak An-t'sai = A-lan-na-ja e nép által Ázsiában lakott területre vonatkozik. Ammianus leírása azonban nemcsak az európai alánokkal foglalkozik, hanem kiterjeszkedik ázsiai fái rokonaikra is és egy szóval sem mondja, hogy európai Aljániának a Volga vagy az Ural folyó Lett volna a keleti határa, ellenkezőleg az alánoknak csak déli és nyugati határait tudjuk még a nyugati íróktól, a keletit nem. A déli határ Armenia, mért az örmény források szerint szomszédosak velük, a nyugati határt pedig Ammianusból tudjuk meg, ahol a keleti götbk lakhelyeként a Tanais [Don] folyó mentét tünteti fel, az alánok tehát ettől a folyótól keletre kellett, hogy lakjanak. Az a körülmény, hogy már Ptolemaiosnál megtaláljuk az Ural folyó törökös nevét és közvetlenül Attila utáni korban a Volgának is megvan a törökös neve, nem bizonyít semmit, hiszen az kétségtelen, hogy török és ugor népek az Ural felső folyásánál laktak már az előző időben is és az alán fennhatóság csakj a Káspi-tótól északra elterülő síkságra szorítkozhatott.

Van még egy igen fontos kérdés, amelyben állást kell foglalnunk. Hogyan lehet összhangba hozni a Kr. utáni századokban a Dnyepertől nyugatra feltűnő hún törzseket azokkal a hunokkal, akik két évszázad multán Ázsia felől Európába betörve, megindítják a nagy népvándorlást?

Erre a fogós kérdésre a kínai források nyújtanak felvilágosítást, illetőleg az ott található adatokat kell összhangba hozni az európai forrásokéval. A Kr. sz. előtti 60 után kitérő belső, dinasztikus zavarok a hiungnu birodalom kettéválását idézik elő. A hiungnuk egy része Hohansa [mások szerint: Huhanjé] főkirály vezetése alatt behódol a kínaiaknak, s másik része Csit-ki [mások szerint: Csi-csi] uralma alatt megőrzi függetlenségét. A déli hunok és a kínai koalíció nyomása azonban oly erős, hogy ezek e független északi hiungnuk kénytelenek a mongóliai őshazát elhagyni és átköltözni a két folyó vidékére. Itt K'ang-ki-tól északnyugatra alapítja meg Csit-ki az új hiungnu államot, amely félelmetes erő és az összes turáni nép^i meghódítására törekszik. Csit-ki uralma rövidéletű volt, mert már Kr. e. 36-ban egy kínai expedíciós sereg váratlan támadása végzett⁸⁰ vele, amiben kétségtelenül része volt a hódolt népek elpártolásának is.

Ez a hiungnuk első nagy nyugati előretörése.⁸¹ Csit-ki

⁸⁰ Groot: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Berlin: 1921. Bd. 1. p. 225-228.

⁸¹ A kínai krónikákban itt súlyos értelmetlenség rejtőzik. A kínaiak győzelmét csak az teszi érthetővé, hogy Csit-ki ellen a legtöbb alattvalója fellázadt.

országa hatalmának a tetőpontján kiterjed egészen a parthusok országáig, hozzátartozik An-t'sai és kétségkívül a massagéták népe is az Oxustól délre. A hiungnu-húnok és massagéta-alánok kapcsolata tehát ettől a kortól datálódik.⁸² A kínai krónika felsorolja a hunok emberveszteségét s ez oly csekély, hogy teljesen jogosult az a feltevés, hogy Csit-ki hunjai nem pusztultak ki teljesen és hogy azok a hún törzsek, amelyek az ő vezetése alatt kiköltöztek Turánba, azonosak azokkal a hunokkal, akiket a Kr. sz. utáni első századokban Európa területén az alánok szomszédságában találunk. Ezek a törzsek az alánokkal költöztek át Európába a nagy katasztrófa után, szabadulván ezáltal a kínai támadás veszedelmétől.⁸³

A Külső-Mongoliában otthagytott szálláshelyeket Hojiansa kínai-barát déli hunjai foglalják el. A Han-dinasztiával való szorosabb kapcsolat lehetővé teszi ezeknek a hunoknak a megerősödését. Száz év múlva újból annyira megerősödtek, hogy ismét egyenlő ellenfelei a kínaiaknak. Újból a belső viszályok pusztítják el a hiungnu hatalmat. A kínai diplomáciának nemcsak egymásközt sikerül őket összeveszíteni, hanem mesteri diplomáciával a hiungnu nép összes rokon alattvalóit egy koalícióba tömörítik a hunok megsemmisítésére. A Kr. a-i I. század végén a hún nagyhatalom összeomlik, nagy részük behódol a kínaiaknak s a hunok egykori hazáját a sien-pi nép szállja meg. 93-ban a még ellenálló hún törzsek elhagyják az ősi országukat és kiköltöznek a kínaiak elől Szipéria belsejébe. A nagy kínai nyugati előretörést korántsem katonai célok vezették. Mint két századdal előbb, most is a kínai ipar számára keresnek nyugati távoli piacokat és a Belső-Ázsián átvezető kereskedelmi utakat akarják turkesztáni hódításaikkal biztosítani. Ez az oka, hogy nem elégszenek meg az egykori hiungnu területek meghódításával, hanem birtokba akarják venni a Káspi-tóig terjedő területet is, mert így közvetlen szomszédságba juthatnak a rómaiakkal és a parthusokkal. Az ókor egyik legnagyobb hadvezére, Pan-csau kínai tábornok 95-ben egészen a Káspi-tóig hatol előre és minden útbaeső népet meghódításra kényszerít.⁸⁴

Mindazok a feltevések, hogy a hiungnuk Yüe-pan-ban, vagy az Oxus és Jaxartes völgyében foglaltak volna most állást, tarthatatlanok. Ugyanis a kínaiak a hunok ellenállását az egész vonalon megtörték s ismerve a kínai udvar engesz-

⁸² V.o. Groot i. h. Hirth: Wolga-Hunnen p. 266.

⁸³ Főleg Kiessling col. 2587. Schmidt I. 105.

⁸⁴ Cordier: Histoire gén. de la China. Paris: Geuthner 1920. Vol. I. p. 267-275.

telhetetlenségét ezzel az évezredes ellenséggel szemben, teljességgel elképzelhetetlen, hogy mint győztesek a hiungnukat megtúrták volna olyan helyen, ahonnan a nyugati kereskedelmi utat bármikor veszélyeztethették. Tehát a hunok messze behúzódtak a kínaiak elöl a szibériai steppébe, ahova őket diadalmas ellenségeik nem követték. Az egykori hún területet Külső-Mongoliában a sien-pi nép foglalta el, a kínaiak szövetségese. A keletturkesztáni, egykor hún alattvaló népek és országok részben a kínai nyugati tartományokhoz csatoltattak, részben pedig elismerték a kínai császár főségét. Az összes nyugati egykori hún alattvaló népek [tinglingek, kirgizek, ogurok, osunok és ujugurok] települési helyeit egybevetve, úgy hisszük, hogy *a második nyugati irányú hún vándorlás a Balkas-tó és a Tobol folyó' közötti dombosvidéken keresett menedéket az ellenséges kínai koalíció elöl.* Innen kísérik meg azután egykori hü ujugur alattvalóik szövetségében a béke néhány évtizede után régi hazájukat visszaszerezni, de erre irányuló törekvéseik kezdeti sikerek dacára sem sikerülnek.⁸⁵

A nyugatra kerülő hunok Kr. után 150 körül eltűnnek a szemünk elöl s újból csak akkor találkozunk velük, amidőn a fentidézett kínai krónika tanúsága szerint 350 körül meghódítják Alániát. Az első hún hullám tehát az alánokkal együtt átkerül Európába, míg a kivándorló hunok másik része különböző török és ugor népek között Szibéria délnyugati részében tartózkodik s megerősödve onnan indul hódító útjára és válik a nyugati népek rettegett ellenfelévé.

Bár véleményünk szerint a Friedrich Hirth által nyújtott forrásbizonyíték elegendő a hiungnu-hún azonosság bizonyítására, azokat az egyéb bizonyítékokat sem mellőzhetjük, amelyek az ő teóriáját megerősítik.

Ilyen elsősorban a *névazonosság.*

E nép kínai neve a nyugati irodalomban általában a pekingi dialektus szerinti olvasatban terjedt el hiung-nu formában. Kantoni dialektusban nevük hung-no,⁸⁵ amelyet ismeretes munkájában Groot, mint régebbit, következetesen alkalmaz. Groot véleménye szerint^{86*} a kínai szó első tagja egyaránt olvasható hiung, hiong, hung és hong-nak. Ugyanő rámutat arra is, hogy a régi sun-ni névalak mögött is nyugati kiejtésben hun-ur rejtőzik s az elterjedt névalakok nyugati kiejtése: hungnor, hungnoch, hunor és hunoch egyaránt lehet. De

⁸⁵ Cordier i. h.

⁸⁶ Hirth: Hunnenforsch, p. 82.

^{88*} I. m. p. VI. és I.

hunok jelenlétére mutat a nagy kínai folyó, Huang-ho és az akörüli Hun-tsung [hunok közepe] és Hun-jang [hunok északi partvidéke] elnevezésű országrészek neve is.

Németh Gyula⁸⁷ Karlgrenre és Frankéra támaszkodva, a hunok nevét hiung-nu-u-nu = Sklaven von Hiung magyarázza s átmenetet lát a hiung-xun~chun között. Mindezek egybevetésével a hunok neve a kínaiak közvetítésével hun[g], vagy hon[g] lehetett, amelyet legjobban nyugaton az armén hon[k] névalak ad vissza. Hogy itt egy Áziaszerte ismert népről van szó, kétségtelenné teszi nagy elterjedtsége. Előfordul az Avesztában is egy hūna nevű nép⁸⁸ s Indiában a Vishnu-Purana szintén hunu néven említi őket.⁸⁹ Össze kell vetni az Aveszta huna-jával és újperzsa hjaonát is, amellyel a nyugati írók chionitáit jelölték.

A nyugati íróknál csak az egyes változatokat említjük meg;⁹⁰ ezek a görög *Xobvoi*, *Onvvoi*, *Obwoi*, a latin hunni, huni, hugni, ugni és chuni névalakok. Egymás mellé állítva ezeket a különböző névváltozatokat, azonnal szembeötlik, hogy két csoportra oszlanak szét:

I. a hehezetes rövid hiun[g], chunoi, chuni és a

II. nyíltabb, hosszú kiejtésű hun[g], unnoi, hunni névalakokra. A különböző népek itt alighanem egy közvetlen, eredeti chun és egy nyugati törökök által közvetített hún névalakot vettek át egyidejűleg, bár a nyugati forrásokra itt messziremenő etimológiát építeni aligha lehet.

A két nép nevének vizsgálata tehát szintén az azonosság mellett tanúskodik.

Sajnos, nem állunk ily kedvezően a körülbelül 120 hiung-nu szó megfejtése körül. Eltekintve K. Shiratori kísérletétől,⁸¹ csak egyes könnyebben rekonstruálható szavakat oldottak meg és sem Ligeti Lajos, sem pedig Németh Gyula – legalább is tudomásunk szerint – ily irányban még nem dolgozták fel az anyagot, bár mint specialistáknak kétségkívül önekik volna ez a feladatuk. Az a pár szó, amit megoldani sikerült [at-si - tör. evcsi – feleség; ko-to – mandsu kutu – fiú; tan-hu -

⁸⁷ Legutóbb „Mundzsuk-Bendeguz” c. id. cikkében p. 325.

⁸⁸ Modi: A hunokról. 1926. p. 13 s köv.

⁸⁹ III. 3. H. H. Wilson kiad. p. 177, 194. idézve Modi p. 4. Kalidas Raghu Vancája IV. 68. Pandurang Paraba kiad. p. 89. Modi p. 5. - Lassen: Indische Alterthümer II. Anh. p. 15.

⁹⁰ Részletesen foglalkozom ezzel a kérdéssel „Attila élete és kora a hunok történetének keretében” c. munkámban, amely rövidesen nyomdába kerül.

⁹¹ Über die Sprache der Hiungnu-Stammes und der Tunghu-Stämme. Tokio: Kokubunsha 1900. 64. p.

tör. tanrü – szélesség, magasság; t'ing-li – tör. tängri – kiváló, szentséges; vu-ku – tör. bügü – varázslás, bűvölés, tsü-kü – tör. süky – sereghez tartozó], kétségkívül szintén azt bizonyítja, hogy a hiungnu szavak épúgy, mint az európai hún tulajdonnevek a török nyelvcsaládhoz való tartozásukat igazolják. Kétségkívül a végleges választ csak akkor lehetne ebben a kérdésben megadni, ha a sinológusok és turkológusok együttes munkája a hiungnu szómaradványokat teljesen feltárná.

A kínai krónikák igen sok és értékes adatot tartalmaznak a hiungnu nép szokásaira, államrendszerére, hadszervezetére nézve, amelyek minden szárazságuk dacára messze felülmúlják a nyugati tudósításokat.

A hiungnu nép Belső-Mongoliában kétségkívül a népes török nyelvcsalád legkeletibb ága lehetett. Mo-tun főkirály óta, aki a hún nagyhatalmat megalapította [uraik. Kr. e. 209-175], a hiungnu birodalom Mandsuriától széles övben kiterjed egészen a Tobol folyó, esetleg az Ural hegység tájáig. Délen általános határa a Huang-ho, kivéve természetesen a folyam nagy kanyarját, ahol a túlparton is vannak ősi hiungnu területek.⁸² Északi határa valószínűleg belevész a szibériai síkságba. Ezt az óriási kiterjedésű világbirodalmat az úgynevezett nyilas-népek lakják, vagyis túlnyomórészt az Ural-altáji nyelvcsalád tagjai, amelynek négy csoportja egyaránt képviselve van, mégpedig a vezető török réteg mellett az ugor, mongol-mandsu és tunguz törzsek. Különösen figyelmet érdemel, hogy amikor a hiungnu állam kettészakad, a török népek továbbra is kitartanak a hiungnuk mellett, viszont ekkor már a tunguz, sien-pi, osun népek elszakadnak. A Tobol és Balkastó között lakó török népek átmenetileg csak akkor fordulnak szembe a hunokkal, amidőn Kína a Kr. utáni I. század végén létrehozza a nagy koalíciót ellenük s ezzel a túlsúllyal szemben a hiungnuk ügye veszve látszik. Mihelyt azonban a II. század elején a kínai expanzió gyengül, az ujgurok már újból ott vannak a hiungnuk oldalán. Lehetetlen kapcsolatot nem látni ezen tény s nyugati forrásainkból ismert azon körülmény között, hogy a hunok nyomában ugyanezen török törzsek is feltűnnek [idesoroljuk a különböző ogur népeket, amelyek már részben Attila uralkodása, részben pedig a közvetlenül azt követő időben említettek először] és áttelepülnek Európába. Teljesen kizárt dolog, hogy a hunok önmagukban oly erősek lettek volna, hogy egymásután megsemmisítsék a népes és hatalmas alán és gót birodalmakat. Ez lehetséges lett

⁸² Groot I. p. 49-62.

volna virágzásuk Vetőpontján, amikor Mongolia területén tényleg az alárendelt népek nélkül is legalább egymillió lelket számláltak. *Európai akciójak azonban csakis úgy érthető, ha feltételezzük, hogy az Alánföld megtámadásait egy nagy népi tömörülés előzte meg, amelynek során a hún törzsek megszerezték ismét a hegemoniát a különböző nyugati török népek felett.* Azok a különböző török népek, amelyek a Fekete-tengertől északra a hunok örökébe lépnek, a nyugati írók által előszeretettel hunoknak neveztetnek. Ez a névmegjelölés nem volt egészen alaptalan, mert e népek tényleg rokonságban voltak a hunokkal, nyelvük csak dialektusban térhetett el a huntól és egész állam- és hadszervezetük jogosan kelthette a bizánci írókban azt a benyomást, hogy itt tényleg a régi neves hún néppel állanak szemben. A hunok és a török népek között fennálló évezredes szoros kapcsolat azonban nemcsak önmagáért a tényért fontos, hanem azért is, mert közvetett bizonyítéka a hiungnu-hún azonosságnak.

Sajnálatos módon az archeológia mai fejlettsége mellett még nem tud oly antropológiailag is értékesíthető bizonyítékokat produkálni, mellyel az Európa területére jött hunokat identifikálni lehetne. A leletanyag óriási és ma még nem rendszerezett s Alföldi András kísérlete a hún anyag kiválasztására, bármilyen biztató is, de még csak a kezdet kezdete. Ammianus hunokról adott leírása oly általános, hogy azt kisebb-nagyobb jókarattal minden pusztai nomád népre lehet alkalmazni. De így is van néhány olyan adata [felsőtest fejlettsége, alsótest satnyasága, szakálltalanság, megjelenésük idegenszerűsége, ruházatuk], amely egy mongoloid jellegű embertípusra mutat. Ammianusnál is fontosabb az a leírás, amit Priskos, vagy eredeti gót hagyomány alapján Jordanes ad Attiláról,⁹³ melyből félreismerhetetlenül lehet következtetni az uralkodócsalád mongoloid jellegére. Ez a két kútfőnk eleve kizár minden olyan feltevést, amely iráni elemeket akar a hunoknál felfedezni. Ez a nomád nép azóta, amióta Mongolia felföldjéről vándorútjára indult, kétségkívül sokat keveredett török testvérnépekkel, de eredeti alapjellegét megtartotta. A két forrásunk adata egymagában elég bizonyosság arra, hogy a hunok ázsiai nép, amit különben is csak a dilettantizmus ujdonsághajhászása vont kétségbe.

Ismeretes, hogy a török és mongol nomád népek állama a törzsszövetségeken alapul. Az állammá lett nép ezeken a törzsi közösségeken belül rendszerint szárnyakra tagozódik, aminek messzire visszanyúló vallási, hadászati és közgazga-

⁹³Get. 35, 182-183.

tási, valamint települési adottságai vannak. A nomád nép ugyanis rendszerint egy folyóvíz, tó vagy hegység két oldalán telepszik le s a törzsek élete ennek megfelelően elkülönül. Minden szárnynak megvan a maga legelőterülete, ki van osztva a maga honvédelmi szerepe s természetes, hogy azt a besztást, amelyet a számukra már az egy törzshöz való tartozás megad, nagyobb egységeken, támadó hadjáratokban is megtartják. Nem feladatunk most ezzel a szárnyrendszerrel bővebben foglalkozni, csupán arra utalunk, hogy ez a rendszer a hiungnuknál is feltalálható, bár amikor a kínai krónikák foglalkoznak vele, már „erősen kínai hatás alá került és a központi hatalom a hűbériség szellemének és a világtállam követelményeinek megfelelően módosította.

A hiungnu állam ugyanis a szorosan vett hún törzsi közösségen kívül a népek tömegét hódította meg, amelyek mint „nyilas”, vagyis nomád török és mongol népek, a maguk törzsszövetségeit továbbra is megtartották s a maguk vezetői alatt élnek. Ezért találjuk a hiungnuknál az állami méltóságok egész sorát, akik lényegében véve az államot alkotó különböző népek közigazgatási és katonai vezetői. Az egyes állami főméltóságok és a hódolt népek fejedelmei egyúttal az illető népeknek hadvezetői is. Ezért a hún hadsereg is összetett, mert a hún magon kívül számos alárendelt nép hadiilletményei járulnak hozzá. Hogy a hiungnu hadsereg mégis egységes, annak egyedüli oka a pusztai népek azonos felszerelése és harci eljárása, amit természetesen erősít az is, hogy a hún nyelv köztörök nyelv, amelyet a különböző törzsszövetségek vezető rétege, dialektusbeli különbségekről lévén szó, könnyen elsajátít. A nyugati adatok sokkal gyérebbek ezekre a mélyreható állami és honvédelmi szervezeti kérdésekre nézve. Érthető is. A fejlett kínai étatizmus és hűbéri rendszer írói számára a sok rokonvonást felmutató szomszédos hún állam századokon át élő valóság. Ezzel szemben a nyugati írók, még ha katonailag oly képzett koponyák, mint amilyen Ammianus, akkor sem tudják megérteni a hún hadászat alapelveit, még kevésbé tudják áttekinteni a számukra bonyolult törzsi szervezetet a maga ősi misztikájával. A hunok elhelyezkedése Európában mégis közvetett bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy a hunok az ősi szárnyrendszert megőrizték. Ugyanis a hunoknak csak a nyugati szárnya települ le a Duna-medencében, a keleti szárny továbbra is Dél-Oroszország területén marad, amely mint legelőterület vetekszik jóságban az Alföldével. Ennek bizonyítására utalunk arra a tényre, hogy Kharaton főkirály 410 körül a Pontustól északra lakó hunok fejedelme, hogy a dunavölgyi hunok ugyan elbuknak a ger-

mán népek váratlanul bekövetkező támadása következtében, de a déloroszorszáj hunok Attila második fia, Dengizik vezeteése alatt közel másfél évtizedig továbbtartják magukat. Végül abban, hogy Attila legkisebb fia, Irnik az Aldunánál a kétségtelenül alföldi nyugati szárny maradványaival foglal állást és amennyiben zavaros és dologhoz nem értő forrásaink megengedik ezt a következtetést, Dengizik mellett, mint fiatalabbik, a második király, az alkirály szerepet tölti be, szintén csak a két szárnyra oszlás mellett lehet következtetni. A hiungnu államban kétségkívül a centralizáló Han-dinasztia, vagyis kínai befolyás hatása alatt a főkirálynak, a tanhunak erős központi hatalom áll a rendelkezésére. Mint a kínai császár, ő is az ég fiának tartja magát, tehát az ősi török kettőskirályság rendszere a hiungnu államban elhomályosul. Nem tartjuk „kizártnak, hogy később a hiungnu nép nagy ázsiai vándorlásai alatt, midőn állandóan török testvérnépek között élt, a kettőskirályság rendszere felelevenült, de hogy a főkirály szerepe átmeneti megszakításoktól eltekintve, megtartotta azt a súlyt és jelentőséget, amelyet az államalkotó Mo-tun tanhu alatt nyert, nyugati analógiák ellenére sem vonhatjuk kétségbe. A kettőskirályság rendszere ugyanis csak egyízben állapítható meg, minden kétséget kizárólag: Attila és Bleda esetében. Rua és testvérei között nem állt fenn ily viszony Jegalább is forrásainkból nem lehet erre következtetni, mert Rua annyira önállóan intézkedik a hunok ügyeiben, amely már eleve ily kettősséget kizár. Ebből csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Mo-tun-féle államrendszer az európai hunoknál is fennmaradt s ha időnként a kettőskirályság rendszerére át is térnek, annak csak átmeneti jelentősége van s ily esetekben az alárendelt török népektől vett politikai hatás érvényesül.

Nincsen különbség a hiungnu és hún harcászat között sem. Ugyanazon taktikai elképzelések érvényesülnek itt is, ott is, a nomád népek megszokott és évszázadok óta ismert lovas-taktikája. Ugyanúgy megmarad főf egy vernek a nyíl s ugyanoly romboló a hatása a hún lovasrohamnak a nyugati népek zártrendű gyalog- és nehézfelszerelésű lovasságával szemben, mint egykor a hiungnuké a kínaiakéval szemben. Az európai hún hadsereg mégsem oly egységes, mint egykor a hiungnuké. A hiungnuk összes alattvalói nyilas népek voltak, tehát hadseregük összetettsége dacára is egységes volt. Nem úgy az európai hunoké. Attila seregében a hún és rokonnépek magjának könnyű lovassága mellett megtaláljuk a páncélos alán, szarmata, germán lovasokat, különböző népek könnyű és nehézfegyverzetű gyalogságát. Egy ilyen összetett hadsereg-

gel csakis európai taktikának a kiegészítő alkalmazásával lehet dolgozni. *Mindeddig a kutatók azért nem tudtak megfelelő leírást adni Attila hadjáratairól, mert ezt a kézenfekvő tényrt figyelmen kívül hagyták.*

Összegezve a fentieket, a részletekbemenő kutatás:

1. Igazolja, hogy mind a hún, mind a hiungnu nép nyelve a török nyelvcsaládba sorolható be.

2. A nyugati források és a hún nyelv egybevetése alapján a hún nép ázsiai nép.

3. A nyugati források szerint két európai hún vándorlás volt, az első az alánokéval egyidejűleg Kr sz. körül, a másik közvetlenül a nagy népvándorlást megelőzőleg.

4. A hiungnu és hún nép azonosságát igazolja, hogy a kínai források szerint a hiungnu nép ugyanakkor foglalja el Alániát, amidőn a nyugati források szerint ugyanezen ország a hunok birtokába jut.

5. De igazolják a hún és hiungnu nép azonosságát:

a) a két nép nevének azonos gyökből eredése,

b) a két nép állami szervezetének és hadászatának azonossága és

c) azok a kapcsolatok, amelyekben mindkét nép az ogurokkal állott.

Mindezeket a következtetéseket a magyar őstörténeti vonatkozásoktól függetlenül vontuk le, mert mint bevezetésben rámutattunk, a hiungnu-hún azonosság problémája teljesen független a bolgár vagy a magyar őstörténettől. Ennek a problémaelhatárolásnak meg kell előznie a hún monda, vagy ha úgy tetszik, hún hagyomány meglétének vagy hiányának a kérdését, valamint azzal sincs kapcsolatban, hogy a székelyeknek, bolgároknak, az Árpád-háznak és a Dulo-dinasztiának milyen köze volt a hunokhoz.

Ez utóbbi kérdéseket is egyébként csak sine ira et studio lehet megoldani s minden oly fejtegetés, amely már előre dönt a számbajöhető források áttanulmányozás nélkül, elfogult és egyoldalú.

Épen ezért, mint amily értetlen volt a számunkra minden olyan erőlködés, amellyel a hunokra gyakorolt gót hatást akarták egyesek bebizonyítani, époly kétkedve fogadunk minden oly kísérletet, amellyel a magyarság európai eredetét akarják kimutatni. Lehet, hogy ily kísérletekért jutalom és elismerés jár, de a hamis vágányokra került történetkutatás önmagában hordja büntetését, – ha megszűntek a „tudománypolitikai” előfeltételei, a lomtárba kerül. Ezt nem ártana, ha a történettudományba kiránduló germanisták megszívlelnék.